

ХРИСТІЯНСЬКИЙ ГОЛОС

УКРАЇНСЬКА ЦЕРКОВНА ГАЗЕТА • UKRAINISCHE KIRCHENZEITUNG

РІК ВИДАННЯ • JAHRGANG 72

ЖОВТЕНЬ • OKTOBER 2020 • Nr. 19 (3047)

ЦІНА • PREIS • 1,50 EURO

ШІСТЬ РОКІВ ТОМУ ВСТАНОВЛЕНО ДЕНЬ ЗАХИСНИКА УКРАЇНИ

Президент України Петро Порошенко з метою вшанування мужності та героїзму захисників незалежності і територіальної цілісності України, військових традицій і звичаїв Українського народу, сприяння дальшому зміцненню патріотичного духу у суспільстві та на підтримку ініціативи громадськості 14 жовтня 2014 року підписав Указ №806/2014, яким в Україні встановлено свято – День захисника України, що відзначатиметься щорічно 14 жовтня. (Цим же актом було скасовано Указ Президента України від 23 лютого 1999 року №202, яким встановлювався День захисника Вітчизни).

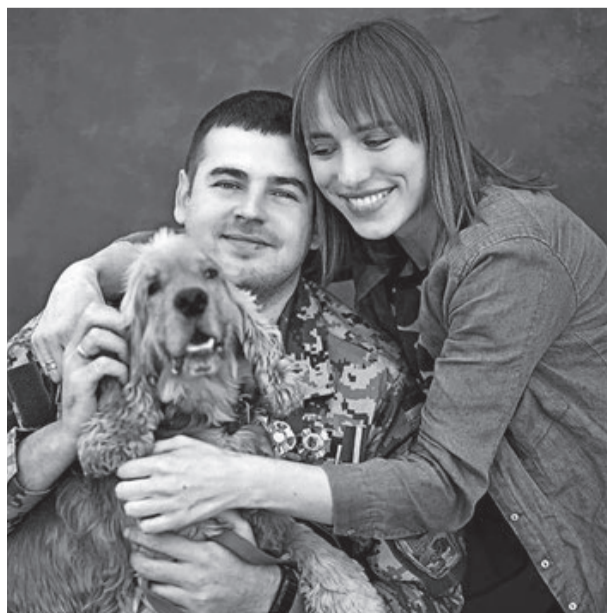
Продовження на 2 стор. ▾

Марина Соченко, «Покрова», настінний розпис у військовій каплиці Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста на Аскольдовій могилі в Києві. У каплиці моляться за упокій всіх похованих на Аскольдовому кладовищі, за всіх воїнів, котрі віддали життя за волю України, за Героїв Небесної Сотні

XI

ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ СІМ'І

Історія однієї неймовірної сім'ї! На світліні Артур та Аліна Киреєві.

Артур – старший лейтенант 93-ї ОМБр «Холодний Яр». У листопаді 2015 року, внаслідок ворожого мінометного обстрілу, отримав тяжкі поранення при встановленні мінних загороджень для захисту позицій наших військ біля шахти «Бутівка».

Артур народився і виріс у Донецьку. Його, сироту, виховували дідусь із бабусяю. Вчився у Кам'янець-Подільському. Аліна з Хмельницького. Саме у потязі з дому на навчання, 10 років тому вони зустрілись.

Після поранення були роки лікування у різних шпиталях і реабілітаційних центрах. Дніпро, Київ, Львів. Саме Львів став для Артура новою домівкою. Вже вдруге поспіль до Дня Незалежності та Дня захисника України

організовує Марш Нескорених. Не забуває підтримувати інших поранених, котрі проходять лікування у Львівському шпиталі та вірить в перемогу України.

Весь час поряд з ним Аліна. І не кажіть після цього, що Схід і Захід – це різні люди! У цій сім'ї поєдналась Україна. Вони – доказ того, що справжня любов здатна подолати все!

Вірте у наших військових та нашу країну!

Фонд «Повернись живим»

ШІСТЬ РОКІВ ТОМУ ВСТАНОВЛЕНО ДЕНЬ ЗАХИСНИКА УКРАЇНИ

▼ Продовження. Початок на 1 стор.

У Зверненні до народу 14 жовтня 2014 року Глава держави зазначив: «Уже багато років поспіль 14 жовтня ми відзначаємо величне християнське свято Покрови Пресвятої Богородиці. Упродовж століть воно набуло особливо важливого змісту, оскільки пов'язане із боротьбою за свободу та порятунком від ворогів. Волею і козаки, які зі зброєю в руках боронили свою Вітчизну та віру, були переконані, що Свята Покрова охороняє їх, а Божу Матір вважали своєю заступницею. Тому у часи незалежності свято Покрови почало відзначатися ще і як День Українського козацтва.

Під час Другої світової війни зародилася Українська повстанська армія, як збройна сила проти гітлерівської окупації батьківських земель та більшовицької наруги над нашим народом. Віддавшись під опіку Пресвятої Богородиці, вояки вважали свято Покрови днем створення легендарної визвольної армії. Переконаний, що радянські солдати також зверталися з молитвою до Господа та Святої Діви перед атакою на позиції фашистів.

Для нас це свято не тільки народне і релігійне, а й національне. Воно єднає країну, закликає усіх до згуртованості перед сучасними викликами та загрозами. Нині, коли на східних теренах України точиться боротьба за незалежність і суверенітет держави, маємо бути гідними спадкоємцями духовних цінностей та продовжувачами багатих традицій і славних справ предків. Цим зумовлено моє рішення встановити День захисника України саме 14 жовтня, який має стати святковим для сучасних воїнів та суспільства в цілому.

Він має символізувати нерозривний зв'язок усіх поколінь захисників України. Вважаю, що на Покрову слід

вшановувати пам'ять і тих, хто у різні часи боронив нашу землю від ворога. Тож складемо сьогодні щирю молитву Пресвятій Богородиці, щоб покрила своїм омофором Український народ та наше військо, повсякчас підтримувала нас, плекала мужність українських військовослужбовців й оберігала їхні життя».

***

День Покрови Пресвятої Богородиці – старовинне християнське свято, встановлене на честь явлення Пресвятої Богородиці в 910 році в Константинопольському Влахернському храмі (де зберігалася риза Пресвятої Діви Марії, її головний покров і частина поясу, перенесені з Палестини в V столітті). Під час облоги Константинополя ворогами 910 року святий подвижник Андрій Юродивий побачив у небі над містом Матір Божу із сонмом святих. Пресвята Богородиця з'явилася мешканцям міста та опустила додолу омофор (покривало у вигляді широкого шарфа, котре звичайно жінки носили навколо шиї), прийнявши їх під свій захист. Після цього війська противника відступили, а місто було врятовано.

У «Літописі Руському» йдеться про те, що Великий князь Ярослав Мудрий віддав Київ і всю Землю Руську під покров Божої Матері (XI століття).

З давніх-давен Богородиця є покровителькою українського козацтва й усіх українських збройних формувань. Богородиця була заступницею козаків у походах, її зображення було вибите на хрестах, які вони носили. На Покрову козаки проводили загальновійськову Раду, де переобирали кошового отамана і старшину. Першу церкву на честь Покрови запорожці побудували в 1659 р. на Нортмлицькій Січі. За час існування

Каплиця Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста на Аскольдовій могилі в Києві. Світлина Данути Костури

Січей збудовано 13 церков Покрови Богородиці. Козацьку традицію вшанування Богородиці перейняли захисники Української Народної Республіки.

14 жовтня 1942 року вважається днем створення Української повстанської армії, метою якої було звільнення України від німецького, польського та радянського панування задля відновлення не-

залежної держави. Воїни УПА обрали свято Покрови за день заснування, віддавшись під опіку Божої Матері. Українські повстанці, незважаючи на те, що не отримували жодної зовнішньої допомоги, лише за підтримки свого народу, продовжували боротьбу аж до кінця 1950-х років. Слід зазначити, що діяльність УПА насправді не обмежувалась територією Галичини

і Волині, як стверджувала і продовжує стверджувати московська пропаганда, а поширювалася на інші регіони України, особливо Правобережної.

Пресвята Богородиця й нині залишається заступницею усіх українських військових.

Сучасна Українська армія, від часу її створення в 1991 році, на заміну радянським символам почала активно запроваджувати козацькі. На прапорах українських частин замість червоної зірки з'явилися козацькі хрести і національний герб – Тризуб, а іменами козацьких полководців стали називати військові навчальні заклади і частини.

Через військову загрозу цілісності своєї держави з боку Російської Федерації українці нині часто згадують приклад звернення жителів Константинополя до Богородиці, самі звертаються з молитвою до Божої Матері з проханням покрити своїм омофором наших воїнів, які героїчно відстоюють незалежність України.

Україна – держава і народ – є нащадками Київської Русі, козацтва, збройних формувань УНР та ЗУНР, визвольного руху та тисячолітньої християнської традиції.

Текст з інтернетсторінки Дніпровської міської ради

З Катехизму УГКЦ

Церква з особливою любов'ю вшановує Преблагословенну Богородицю і Приснодіву Марію, яка нерозривно поєднана зі спасенним ділом її Сина. Протягом річного кола, крім уже згаданих свят Богородиці (Стрітєння і Благовіщення), святкуємо її Різдво (8/21 вересня), Введення у храм (21 листопада/4 грудня) та Успення (15/28 серпня). Від Різдва Богородиці почалося наше спасіння, у Введенні – його проповідання, а в Успенні – знак його звершення. Зі святом Різдва Богородиці пов'язане свято Зачаття святої Анни, коли зачала Пресвяту Богородицю, або Непорочне зачаття Пресвятої Богородиці (9/22 груд-

ня – за дев'ять місяців до її Різдва). Оскільки в Успенні Богородиця «світу не залишила», її предстояння в Церкві та її неустанне заступництво за людство перед своїм Сином виражене у святі Покрова Богородиці (1/14 жовтня). В Успенні Богородиця була переставлена з тілом до неба, однак залишила свої святощі – ризу і пояс – як «могутне забороло» для вірних дітей. Ці святощі вшановують у святі Покладення ризи Пресвятої Владичиці нашої Богородиці у Влахерні (2/15 липня) і Покладення пояса Пресвятої Владичиці нашої Богородиці (31 серпня/13 вересня). [576]

«ФАСАДНА» РЕЛІГІЙНІСТЬ

Перестерігаючи від «фасадної» релігійності, Святіший Отець нагадав про те, що не існує святості без відречення і духовної боротьби, але кожен, навіть менший крок у цьому напрямку, є плодом благодаті.

Ісус протиставляється релігійності, яка не залучає людське життя, не ставить викликів перед сумлінням та його відповідальністю. Із цього ствердження Папа Франциск розпочав свою чергову недільну катехизу. Промовляючи перед проказуванням молитви «Ангел Господній» 27 вересня 2020 р., до вірних, які, незважаючи на рясний дощ, зібралися на площі Святого Петра. Він коментував Ісусову притчу про двох синів, яких батько послав працювати до виноградника: перший спочатку імпульсивно дав заперечну відповідь, але згодом розкався і пішов, а другий відразу сказав «так», але не зробив цього...

«ФАСАДНА» РЕЛІГІЙНІСТЬ

«Слухняність не полягає у тому, щоб сказати "так" або "ні", але в тому, щоб діяти», – сказав Святіший Отець, зазначаючи, що цим простим прикладом Ісус хоче «подолати релігійність, яка сприймається лише як зовнішня звична практика», але не впливає на життя та поведінку людей. Представниками такої «фасадної» релігійності, яким протистояв Христос, були «первосвященники та старші народу», яких, за Його словами, у Божому царстві «випередять блудниці та митарі».

Ці слова, однак, не повинні спонукати до думки, що добре чинять ті, які не дотримуються заповідей і кажуть, що, мовляв, ті, які ходять до церкви, гірші від них. «Ісус не вказує на митарів і блудниць як на життєвий приклад, але як на "привілейованих адресатів благодаті". Хочу підкреслити це слово "благодать", бо навернення – це завжди благодать. Ласка, яку Бог дарує кожному, хто відкриється і навернется до Нього. В дійсності, ці люди, слухаючи Його проповідь,

розкаються та змінили життя», – пояснив Наступник святого Петра.

БОЛЮЧЕ НАВЕРНЕННЯ

Як зауважив далі Папа, перший син не тому є кращим, бо сказав «ні» своєму батькові, але тому що навернувся, покався. Бог «терпеливий з нами», Він не відмовляється від нас після нашого «ні», залишає нам свободу, можливість помилитися, але трепетно очікує нашого «так». Віра в Бога вимагає «кожного дня оновлювати наш вибір на користь добра перед злом, на користь істини перед брехнею». І хто навернется, після досвіду гріха, «знайде перші місця в небесному царстві».

«Але навернення, переміна серця, – це процес очищення від моральних струпів, а тому, інколи, є болісним. Бо не існує святості без відречення та без духовної боротьби», – вів далі Святіший Отець, вказуючи на те, що ця євангельська розповідь говорить про спосіб християнського життя, що «не складається із мрій та гарних прагнень, але з конкретних зобов'язань», що дедалі більше відкривають Божу волю. Але навіть найменше конкретне старання – це благодать, про яку ми повинні просити, кажучи: «Боже, дай мені ласку стати кращим».

«Нехай же Пресвята Марія допоможе нам бути слухняними до діяння Святого Духа. Це Він розв'язує закам'янілість сердець і робить їх готовими до покаяння, щоби отримати життя та спасіння, обіцяні Ісусом», – підсумував Папа.

ПОДЯКА ЗА НОВУ БЛАЖЕННУ

Після проказування молитви «Ангел Господній» та заклик до молитви за мирне подолання напруження на Кавказі, Святіший Отець також нагадав про те, що напередодні в Неаполі була проголошена блаженною Марія Луїджія Найсвятіших Тайн. «Дякуймо Богові за цю нову блаженну, приклад споглядання таїнства Голготи, що була невтомною в милосердній любові».

о. Тимотей Т. Коцур, ЧСВВ, Новини Ватикану

ПОВЕРНЕННЯ ПОЛКОВНИКА ПЕТРА БОЛБОЧАНА

В Києві відкрито пам'ятник герою української війни за незалежність 1917–1921 полковнику Петру Болбочану (1883–1919). Людина, яка одна з перших формувала боєздатні українські військові загоны, брала російських більшовиків в центрі, на сході і на півдні України, брала участь у звільненні нашої столиці від червоної пошесті в 1918, а також із мінімальними втратами розгромила їх того ж року у Криму. Пам'ятник побудовано на вулиці Січових Стрільців, 86 – навпроти кінотеатру Київська Русь. Навколо нього розташовано однойменний сквер. Раніше тут стояв бюст присвячений комуністичному бюрократу, вбивці і організатору Голодомору Косіору, але ще в 2008 році, до початку офіційної декомунізації, його демонтували. Добре, коли славні імена українських воїнів повертаються в народну пам'ять, а пам'ятники на їх честь стають окрасою наших міст. Великий уклін всім причетним до спорудження монументу. Цей пам'ятник полковнику Болбочану став першою монументальною скульптурою на його честь в Україні й світі. Скульптори – Михайло Горловий та Олександр Фурман. Створення скульптури стало можливим завдяки жертвам українців із нашої країни та різних куточків світу, зокрема Швейцарії, Польщі, Сполучених Штатів Америки. (Антон Дробович, «хороша історія»; Новинарня)

У ЄВРОПІ COVID-19 ЗАБРАВ ЖИТТЯ 400 СВЯЩЕННИКІВ

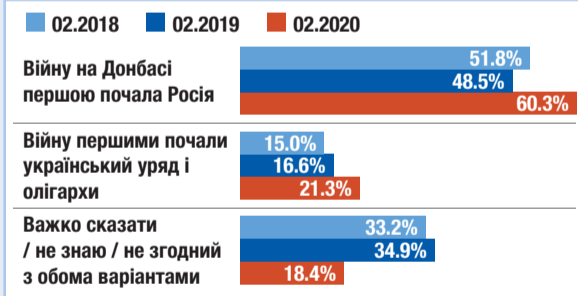
Таку кількість подає Рада Європейських Єпископських Конференцій (СЄЕЕ). Йдеться про інфікованих коронавірусом єпархіальних священників та отців-монахів, які померли за місяці пандемії. Найвірогідніше ця кількість занижена, досі не було зроблено точних оцінок. Серед цих 400 померлих 121 італійський священник. (Католицький оглядач)

АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД ЗАЛИШИВ В СИЛІ ВИРОК ЯНУКОВИЧУ

Київський апеляційний суд залишив в силі вирок экс-президенту В. Януковичу за держзраду. Тепер остаточно: Янукович – поза законом. Він – злочинець, який відкрив двері війні в Україні. Зека чекає 13 років тюрми. Горджуся, що моя команда в ГПУ вперше в історії України довела: навіть президентська посада не може зупинити відповідальності. Це – прецедент і пересторога для всіх наступних керівників держави. Бо жоден Президент – не вічний. А чи вічна Україна – залежить лише від кожного з нас. Дякую всім, хто забезпечив цей історичний результат: Головному військовому прокурору А. Матіосу, керівнику слідчої групи В. Приймачку, прокурорам Р. Кравченку і М. Криму, які підтримували обвинувачення в судах. Висловлюю повагу суддям Оболонського районного та Київського апеляційного судів. (Юрій Луценко, колишній Генеральний прокурор України)

60% УКРАЇНЦІВ – БОЙОВІ ДІЇ НА ДОНБАСІ ПОЧАЛА РОСІЯ

Станом на серпень 2020 р. понад 60% громадян вважають, що війну на Донбасі почала Росія. Кожен п'ятий опитаний переконаний, що війну почали український уряд та олігархи. Не визначилися з відповіддю 18%. Про це свідчать результати опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова. На заході країни частка тих, хто покладає на Росію відповідальність за початок війни, становить 92%, у центральному регіоні – 70%, у південному – 36%, у східному – 29%. (5 Канал)

СИМВОЛІКА ДИВІЗІЇ СС «ГАЛИЧИНА» НЕ Є НАЦИСТСЬКОЮ

Шостий апеляційний адміністративний суд ухвалив рішення, що символіка дивізії СС «Галичина» не належить до нацистської. Про це повідомив адвокат В'ячеслав Якубенко. «Історія починалася як нехитра провокація агентів "русскаво міра". 2017 року журналіст "Страна. UA" звертається до Українського інституту національної пам'яті за роз'ясненням: чи підпадає символіка дивізії Ваффен-СС "Галичина" під заборону», – пише адвокат. Тодішній голова УІНП Володимир В'ятрович відповів, що символіка «Галичини» не є нацистською. «Далі вже занепокоєна громадянка звернулася до легендарного окружного адмінсуду Києва з вимогою заборонити Інституту робити подібні висновки щодо символіки Дивізії. Позов тоді був частково задоволений колегією у складі трьох суддів», – продовжив правник. На це рішення була подана апеляційна заява. Шостий апеляційний адміністративний суд ухвалив рішення, що символіка дивізії СС «Галичина» не належить до нацистської. (Новинарня)

ЖИТТЯ В КРИЇВЦІ

Вони це робили не заради власного виживання, а заради цілої нації. Хто вони – ті, які прирекли себе на життя в землянці? Яким було життя у криївці? Про це більше в розмові Вахтанга Кіпіані з кандидатом історичних наук Володимиром В'ятровичем.

» **В. Кіпіані:** Слово «криївка», його походження, бо всі знають такий ресторан [у Львові], але от, насправді, звідки воно?

В. В'ятрович: Це від слова «критися», «ховатися». Інший термін, який використовується – «бункер», це вже більш такий військовий термін, означає якесь підземне укріплення, яке використовувалося для оборони. «Криївка» – трошки більш милозвучне, більш по-українськи і напевно більше говорить про ту функцію, тому, що мова йшла не стільки про оборону, як, все-таки, переховування.

» **В. Кіпіані:** Якщо гортати матеріали ОУН, тепер уже в десятках томів – чи є документ, в якому хтось, Провід чи хтось приймає рішення, що от ми маємо почати рити чи знаходити криївки? Коли цей процес почався?

В. В'ятрович: Чіткої вказівки готувати криївки не було. Насправді, криївки як такі використовувалися ще може навіть в довоєнний період, але здебільшого для переховування якихось матеріалів, ну, здебільшого зброї, тому що до початку Другої світової війни готувалися, накопичували зброю, робили т.зв. магазини, тобто склади зброї, папір, друкарське обладнання.

» **В. Кіпіані:** Але не для людей.

В. В'ятрович: Не для людей. В роки німецької окупації фактично так само було, тобто криївки існували, але не використовувалися для людей. Ситуація починає докорінно мінятися після приходу советської влади в 1944 році, а таким вже безпосереднім періодом початку ери криївок, це напевно зима 1945/46 років, коли радянська влада готувалась до виборів в січні 1946 року, які, власне, мали показати її демократичний характер.

» **В. Кіпіані:** І укорінення вже советської влади.

В. В'ятрович: І укорінення повне, так. Вона розгорнула т.зв. велику блокаду.

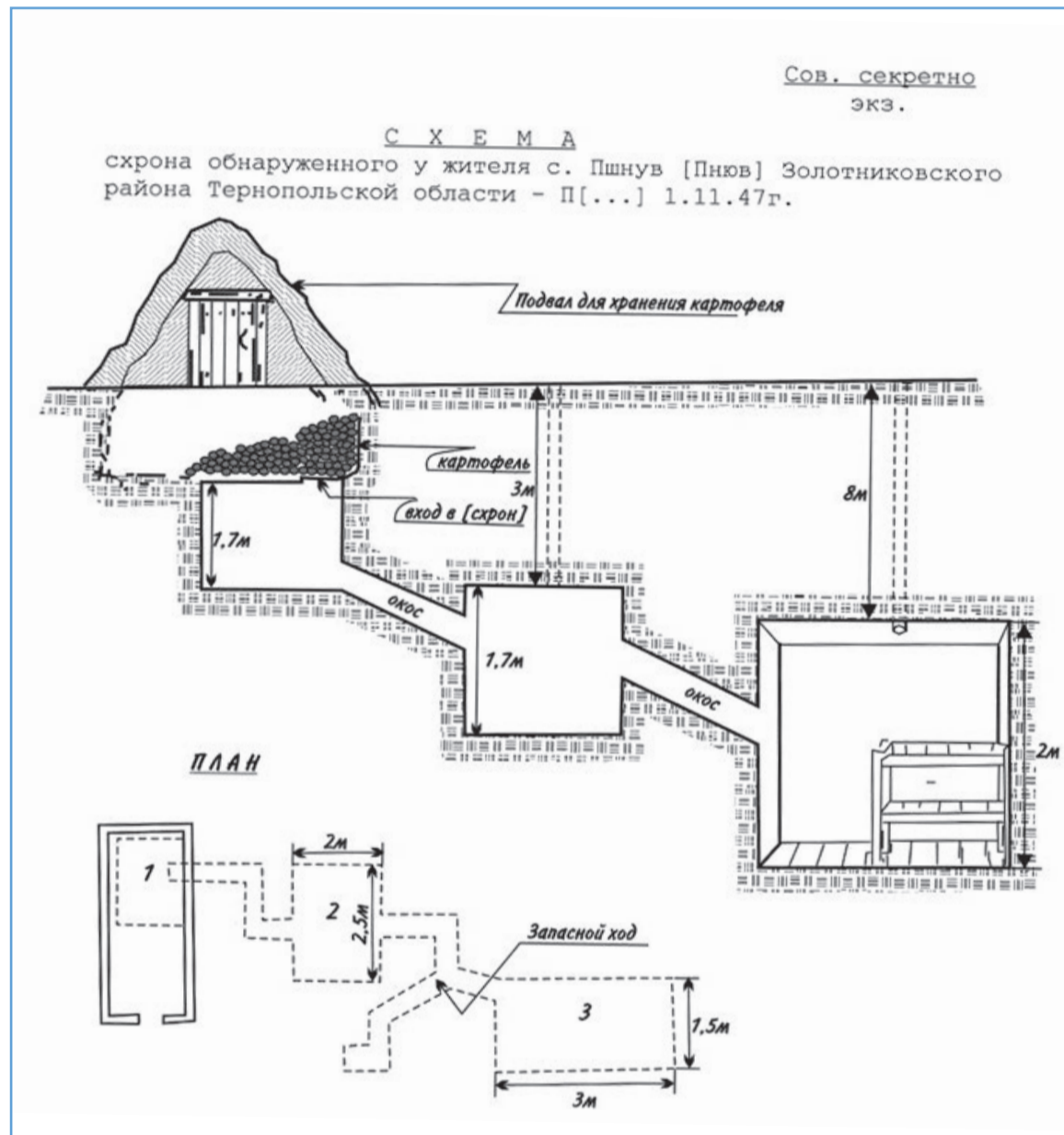

Схема криївки, виявленої у 1947 році в селі Пнів'є Золотниківського району Тернопільської області. З «Літопису УПА»

І тоді, власне, завданням підпілля було поступово відійти з населених пунктів, перегрупуватися з великих угруповань – до того діяли сотнями, часом навіть куренями. Почали діяти дрібнішими групами і, власне, для тих дрібніших груп вже виникає така потреба і можливість переховування в криївках. Пік життя повстанців в криївках, це десь кінець 1940 – початок 1950 років, тобто тоді вже, коли справді територія дуже щільно контролювалася советською владою, коли не було можливості проводити якусь відкриту діяльність, особливо зимою. Чому саме зимою використовувалися криївки? Но, очевидно, що зима, сніг, можливість

просто слідами проявити наявність повстанців в тому чи іншому терені.

» **В. Кіпіані:** Мене вражав оцей момент, що ти мушиш спуститися під землю до першого снігу, а вийти, коли сніг зійде, тобто, грубо кажучи, це може бути від листопада до березня, так?

В. В'ятрович: Отакий криївковий сезон, це, здебільшого кінець листопада, а в Карпатах це часом навіть початок листопада, і десь до квітня, тобто це близько півроку, коли люди фактично проводили більшу частину свого життя під землею.

» **В. Кіпіані:** В 38 томі «Літопису УПА» є схеми цих криївок. І от, коли по-

дивитися, то побачиш, що в принципі, дуже часто, не завжди, але дуже часто, це доскональні інженерні споруди. Оскільки повстанська армія, це здебільшого була армія селянська, то хто були ті люди, які придумували, продумали інженерію цих криївок?

В. В'ятрович: Взагалі в цьому томі кілька десятків криївок, а в колекції внутрішніх військ НКВД, по-моєму, понад 700 зразків криївок. Насправді криївок було тисячі і їх документували енкаведисти, тому що для них це було цікаво. Хто були ті люди? Та ті самі повстанці, ті самі селяни з якоюсь такою своєю винахідливістю,

які намагалися...

» **В. Кіпіані:** Це не були професійні інженери.

В. В'ятрович: Я думаю, що здебільшого – ні. Якщо говорити про соціальний склад УПА, то людей, які мали інженерну освіту очевидно була меншість, і здебільшого то були ті, які були в вищому командному складі, такі як Шухевич, який мав інженерну освіту, але сумніваюсь, що сам Шухевич проектував криївки. Це насправді були звичайні, сільські, здебільшого чоловіки, які самі вигадували ті всі речі.

» **В. Кіпіані:** Як можна було вирити криївку... Ну, тут – це ліс, ми посеред лісу справді знаходимося, але часто криївка була в селі, іноді навіть в місті. Як це можна було зробити, щоб НКВД і його таємні агенти, яких було тисячі серед людей, не дізналися?

В. В'ятрович: Та й в лісі треба було робити це обережно, тому, що і в лісі можна було залишити сліди, ліси періодично прочісувалися військами. Очевидно, що це робилося вночі, очевидно, що це робилося саме тими людьми, які потім будуть жити в криївках, робилося для себе, тому що чим менше людей знають, тим більша ймовірність, що криївку не всипають, криївка не впаде, як казали самі повстанці.

В населених пунктах, з одного боку було важче, тому, що населені пункти краще контролювалися, з другого боку було легше, тому що могли копати під підлогою, тобто в хаті просто розбирали підлогу, починали виривати якийсь хід чи до криниці, чи до якоїсь стіанки.

» **В. Кіпіані:** Яким було призначення криївки, крім фізичного проживання, тобто, що там було, якого роду простори облаштувалися, щоби протягом кількох місяців, от, 3–5 людей, могли спокійно пережити.

Продовження на 5 стор. ▼

ЖИТТЯ В КРИЇВЦІ

▼ Продовження. Початок на 4 стор.

В. В'ятрович: В криївках розміщалися навіть шпиталі. Один з таких найвідоміших і великих підземних шпиталів – на горі Хрищатій на Закерзонні, теперішня територія Польщі. Там кілька величезних кімнат було, де, власне, лікувалися хворі, поранені повстанці.

Криївки використовувалися як певні такі, осередки розгортання пропагандистської роботи, тобто там могли бути підпільні друкарні, працювали друкарські верстати, працювали люди, які набирали тексти на друкарських машинках.

Криївки могли використовуватися для розгортання радіостанцій. Одна з відомих підпільних радіостанцій, «Афродіта» або «Вільна Україна», так само працювала у криївці під землею в Карпатах.

► **В. Кіпіані:** Але виходила в ефір з поверхні?

В. В'ятрович: Так, звичайно. Але в підземній криївці були радіоприймачі для того, щоб слухати радіовисилання, «ворожі голоси», як от Голос Америки, Бі-Бі-Сі і т.д. Це теж служило джерелом інформації, які потім використовувалося для створення всякого роду звітів, які поширювалися підпільними виданнями для населення, тому, що населення не мало здебільшого можливості слухати ці «ворожі голоси», відповідно цю функцію поширення такої інформації виконувало підпілля.

► **В. Кіпіані:** Чи було в криївці таке приміщення, як кухня і туалет?

В. В'ятрович: Звичайно, що була і кухня, і туалет. Очевидно, що однією з проблем для будь-якого підземного приміщення, була проблема доступу повітря, проблема вентиляції, тому, що треба було робити якісь продуви, які давали б можливість, щоб повітря потрапляло, так само щоб з криївки виходили гази, щоб виходив дим, тому, що готувалася їжа. Тут використовувалися різного роду приспособлення,

такі трубки, які розсіювали цей увесь дим – через велику кількість маленьких отворів виходив, або через пень, який підходив безпосередньо до іншого дерева, щоб дим стелився по дереву, йшов максимально вгору для того, щоб його не було помітно. Будь-які такі прояви могли коштувати життя.

Взагалі, напевно, основа життя повстанського була здебільшого вночі для того, щоб не привертати увагу вдень, щоб не деконспірувати криївку.

► **В. Кіпіані:** Грубо кажучи: вдень вони спали, вночі вони працювали. Так?

В. В'ятрович: Здебільшого так, але... Маємо навіть такі документи – розпорядок життя в криївці. Там ідеться про те, щоб заповнювати якимось увесь той час, тому що прекрасно розуміємо, що це таке досить однонамітне існування під землею, в дуже маленькому просторі, якщо його не заповнити якоюсь конкретною роботою, то очевидно, що це тисне на психіку. Окремі повстанці використовували цей час для якогось самовдосконалення. Як розказував Василь Кук [останній командир УПА], він довчав і вивчив таким чином англійську мову. Він був в підпіллі до 1954 року, і зважаючи на ті останні роки, досить багато часу проводив в криївках. Він каже, що вивчав мову через радянські підручники і радіоприймач, який в нього був. На старості літ, коли я з ним познайомився, йому було вже за 80 років – він читав англійською мовою.

Тобто, важливо було наповнити це майже піврічне перебування під землею якимось змістом. Доводилося долати і побутові незручності. Знову ж таки, це тісне приміщення, де їли, і спали, і ходили в туалет. Очевидно, що важко було психологічно, тому що не можна було виходити на свіже повітря, або дуже рідко це робили.

Ну й постійний страх смерті. Очевидно, вони розуміли, що та чи інша криївка рано чи пізно може, як то казали, впасти, і це може закінчитися смертю. Більшість тих, хто заходили під землю, були готовими померти. Таким типовим для багатьох повстанців було те, що останню кулю зберігали для себе, чи гранату. Коли починався штурм – вийти з криївки живим було дуже важко. Якщо криївку знаходили, то чекісти до того підходили...

► **В. Кіпіані:** Тобто, вони не починали штурмувати відразу, вони спочатку обшукували, знаходили резервні виходи.

В. В'ятрович: Мали т.зв. щупи, тобто пробивали землю, намагалися дізнатися максимум про криївку. Навіть якщо вони відкривали порожню криївку, вони її вивчали, тому, що це допомагало їм в майбутньому зрозуміти, які можливі варіанти криївок, і, очевидно, перекривати всі входи-виходи для того, щоб захопити живими – таке завдання ставилося перед чекістами, захопити живими. Через це туди кидали якісь газові гранати, для того, щоб приспати, чи придушити газом повстанців і таким чином їх витягнути. Завдання, яке ставили перед собою повстанці – не дати живими в руки. Є дуже багато драматичних історій, коли вони один в одного стріляли, коли одною гранатою, обнявшись, видьоргували чеку, таким чином взривали себе, щоб не дати живими в руки ворога.

► **В. Кіпіані:** А скільки таких було, коли вони були недобиті, мучилися.

В. В'ятрович: Теж багато таких випадків було. Анна Попович, одна з героїнь і художник кіно, теж спробувала покінчити життя самогубством в криївці. Їй відірвало руку, але залишилася живою, потрапила в полон.

Насправді трохи дивна, ця, умовно кажу, «культура самогубств», зважаючи на те, що здебільшого це були віруючі люди. Це були люди, які були греко-католиками чи православними, і вони розуміли оцей гріх, який передбачено християнством – гріх самогубства. Тим не менше вони готові були до самогубства в першу чергу рятуючи себе від тортур, і рятуючи інших, тому, що вони розуміли, що головне завдання чекістів взяти їх живими для того, щоб вийти на інших людей. Очевидно, що мова йшла не тільки про себе самого, але й про своїх товаришів.

► **В. Кіпіані:** Часто в криївках перебували особи, які були в певних стосунках, наприклад хлопець і дівчина, які були заручені, або чоловік і жінка, які вже були родиною. Вони спускалися під землю на ці місяці разом. І у випадку, коли ти маєш перед собою близьку для тебе людину, ти мусив її застрелити. Чи є такі документальні докази?

В. В'ятрович: Є дуже драматична історія Марії Савчин, яка була в криївці разом з Василем Галасою, вона виклала це в своїх спогадах «Тисяч доріг». Василь Галаса, це її чоловік, і він один з командирів УПА, на той момент командир УПА-Пів-

ніч. Це був, здається, 1951 рік, на Волині, коли вони перебували в криївці біля якогось господарства, в селі, і почули, що починається штурм криївки. Марічка дуже детально розписує, власне, їх психологічний стан, коли вони починають готуватися до смерті.

Перше, що починають робити, це палити папери, документи для того, щоб вони не потрапили в руки [чекістів]. Продухи вже нормально не працюють, бо чекісти все позакривали, папір не горить, важко це спалити. Потім вона розповідає про те, як вона палить фотографії своїх дітей, своїх двох синоків, ніби прощається з ними. Дістає вишиванку, тому, що вона хотіла померти саме в цій вишиванці і, власне, питає Василя: чи ти мене застрелиш чи мені застрелитися самій. Він у відповідь каже: вибирай, як хочеш так і зробимо. Буквально в цю мить вони чують, що звуки зверху замовкли, і ще через кілька хвилин стук зверху господаря, каже: голота пішла. Відповідно, цього разу вони вижили. Це приклад такий, дуже чітко, драматично описаний, як людина, ну, фактично, вже перейшла через смерть.

Підготував
Роман Крик
на основі запису передачі
«Історична правда»

Думи мої...

ДУМА З ХАРКОВА

З хорошого. Соціологію я, звісно, пошукаю, але все ж деякі фундаментальні зрушення у суспільстві помітні навіть кривим оком.

Продовження на 6 стор. ▼

Повалення пам'ятника Леніну в Харкові, 28 вересня 2014 року ▶

Думи мої...

ДУМА З ХАРКОВА

▼ Продовження. Початок на 5 стор.

В Харкові весною 2014 року на машинах було багато колорадок і російських прапорців. Українських прапорців було видно одиниці. Ми раділи кожному: «Свій! Свій!». У маршруточників часто висіли поруч український і російський. Російські прапорці і колорадки зникли за декілька місяців, і не появились навіть на тлі дискурсу «миру». Звісно, колорадки вдягають на 9 травня особливі люди, але зараз вони чітко маркуються як міські божевільні, це давно вже не тренд. А от вишиванки вже не сприймаються як екзотика, до них люди потроху звикли. А коли знесли Леніна, то, як я і передбачувала, вони було рівно на два тижні, а через півроку я випадково почула в маршрутці від двох, судячи з розмови, вчительок: «А без Леніна краще!». І декомунізація, загалом, не викликала опору, ексцес з Жуковим, очевидно, підігрівався гепою і теж залишився на маргінесі.

Другий потужний позитивний тренд, це українська мова. Я бачу, як українізуються мої друзі, як багато хто перейшов на українську у ФБ. Але мені особливо приємно, що продовжується українізація освіти. Коли я запрошувала на лекцію 5 років тому, дуже часто лектор просив вибачення і прохав дозволу прочитати російською, бо він звик займатися наукою російською, і йому важко. Ми, звісно, погоджувалися, аби людина була хороша! Проте зараз якось вже навіть не піднімаємо мовне питання, і лектори нормально читають українською. Ну, може це харківська українська, але це теж плюс. Маємо право на регіональні особливості!

А ще розквітнув український сегмент ютубу. Якщо в 2014 я з жалем залишала російську Постнауку, яку слухала щодня, то сьогодні я про неї навіть не згадую. І це сильно впли-

ває на свідомість, особлива дяка двом каналам – *Твоя підпільна гуманітарка* та *Wild Fox*. Перепрошую інших істориків, але роздолбаїв з *Wild Fox* я ніжно люблю за оцей особливий пофігістичний стиль. Хоча не буду применшувати інші історичні проекти, котрі фактично нарешті склали в моїй голові цілісний дискурс української історії. І я почала помічати, що реально відчуваю нашу тяглість від Русі, а «вас тут не стояло». І тут дякую і пану Галушці і всьому *Лікбезу*, і каналу *Історія без міфів*, і *Historians*. Тут я не намагаюся всіх перелічити, просто хочу зауважити, що сьогодні цілком можна жити серед хорошого українського контенту, і не виходити в *Русській мір*™ взагалі.

Тобто, підсумую. Це фундаментальні світоглядні зрушення.

Оксана Хвиля, з Фейсбуку

ЩО БУДЕ ЯКЩО ПОПЕРЕШ В НЕДІЛЮ?

Всі ми знаємо що в неділю не можна працювати.

А також, якщо повірити *гуглу*, то й голитись, різати ножицями, прати, вишивати, митись і вчитись! Але чому?

Більшість із нас знає, що існує Божа заповідь: «Пам'ятай день святий святкувати» (Вих 20,8–10). І якщо всім ясно чому Різдво – це день святий, або будь-яке інше важливе свято, то з неділею тут складніше. То ж давайте заглянемо в історію святкування цього дня.

Не секрет, що в єврейській традиції днем відпочинку є субота, як символ останнього дня тижня, коли Бог відпочивав по створенню світу. Для християн святим днем стала неділя – перший день тижня, як символ нового створення, що почалось у Христовому воскресінні. Стоп, тут не ясно. Що там сотворилось у неділю? Ісус Христос воскрес у неділю, чим перемиг смерть і тим розпочав своє діло спасіння кожної людини зокрема. Іншими словами, воскресіння повторюється кожного разу, коли ми знову творимо Церкву-спільноту Ісуса, яку він зробив також в неділю, зіславши Духа Святого на апостолів. Лише цей живий імпульс, отриманий в спільноті, дає християнам силу на щодень практикувати те, що написано в Євангелії.

Отже, неділя від самого початку християнства була радісним днем, бо нагадувала світлу подію Христового Воскресіння. З тієї причини в неділю не було і немає посту чи поклонів.

Християнське святкування неділі можна виділити двома рисами: участю в святій літургії і залишенням тяжкої фізичної роботи. В перших століттях християнська релігія була переслідувана, тому вірні мусили працювати в неділю, а літургію відправляли пізно ввечері, або рано вранці. Більшу свободу Церква отримала за імператора Костянтина Великого

у 313 році. Він навіть видав перші закони на державному рівні про недільний відпочинок, в яких наголошував: «У високошановний день сонця хай відпочивають усі судді, міські населення і всякого роду ремісники».

Треба тут наголосити, що саме християнське бачення життя: не як рабів, а Божих дітей, натхнене Євхаристією, зробило неділю (майже повсюдно у світі) днем відпочинку. В парі з державними законами і Церква щораз більше наказує своїм вірним залишати фізичну працю в неділю. Константинопольський патріарх Никифор каже, що у неділю християни навіть не повинні подорожувати. Ось так найстарша християнська традиція докотилась і до нас, переживши при цьому мільйон правок нашими прародичами.

Але найсмішніше стає тоді, коли людина 21 століття каже, що в неділю не можна прати, бо «Бог відпочивав і ми маємо відпочивати». Та ні. Просто, колись прання було реально важкою фізичною працею, і це займа-

ло цілий день і, очевидно, що ніхто не встигав піти на літургію. Або я ще намагалась пояснити заборону голитись в неділю – може тому, що чоловіки могли сильно порізатись своїми саморобними лезами і через це не йшли до церкви? Ну, а заборона «різати ножицями» залишилась для нас загадкою.

Отже, поради для людини 21 століття: центральною подією святкування неділі є літургія. Бог має стати на перше місце і приватно і суспільно. Християнин повинен піти до храму, взяти участь у літургії. А всі інші моменти треба обговорювати залежно від ситуації. Включити пральну машинку, натиснувши одну нещасну кнопку чи пришити гудзик – можна. Поремонтувати раптово зломану трубу – можна, але запланувати початок ремонту на неділю – ні. Відчуваєте різницю? Очевидно, що голитись і митись в неділю можна, і голову в неділю дозволено мити. Про це якось навіть смішно говорити. Можна робити все, що вам приносить радість. Чому

не можна шити в неділю? Звичайно, що можна, якщо це не ваша звичайна робота. Хіба ви через своє захоплення не підете на літургію, тоді не можна.

Також популярне питання: а якщо мені поставлять зміну на неділю? Якщо ви встигнете піти на літургію, тоді великої проблеми нема. А якщо ні, постарайтесь поговорити з роботодавцем. Якщо ситуація вже зовсім погана і ви змушені працювати в неділю і не можете змінити роботу, тоді підіть на вечірню в суботу, бо це початок неділі, а в саму неділю свої думки і вчинки постарайтесь максимально присвятити Богу.

Так що основне, в неділю і свята, піти на спільну молитву – літургію, прийняти Євхаристію, а потім мудро відпочивати. Наприклад, придумайте якусь сімейну традицію: можливо спільний обід з бабцею і дідусем. Або присвятить час своїм друзям, ну або книжці, на яку ніколи немає часу. Святкуймо по-Божому!

о. Михайло та Магдалина Димид, «Християнин чи бандит»

СВІТЛОЇ ПАМ'ЯТІ ВІРИ МИКОЛЕНКО (ПРИСЯЖНЮК)

▲
Віра Миколенко (ур. Присяжнюк) в 2016 році

Далеко-далеко, за тисячі миль від буйного колосся житніх полів та зелених споршових стежин українського Поділля, там, за океаном, на землі Північної Америки у Воррені (стейт Мічіган), перейшла у Божу Вічність 20 вересня 2020 року Віра Миколенко (з д. Присяжнюк) – вірна дружина й незамінна подруга майора УПА «Байди»-Миколенка (правдиве прізвище, ім'я та по-батькові – Савченко Микола Лаврінович). Полтавець з походження, який упокоївся понад чотири десятиліття тому, 1 січня 1979 року, знайшовши свій останній спочинок на ділянці витязів УПА цвинтаря Саут-Баунд-Брук, що у стейті Нью-Джерзі.

▲
Подружжя Миколенків, післявоєнна світлина із хатнього архіву родини

*... Посіяла дітям літа свої, літечка житом,
Прибрала планету, послала стежкам споришу,
Навчила дітей, як на світі по совісті жити
І тихо пішла за межу...*

Сумну звістку про відхід у Вічність своєї матері Віри Миколенко повідомила мені її донька Марія, подавши деякі біографічні інформації про її Покійну Матір.

Святої пам'яті Віра Миколенко народилася 24 червня 1926 року в родині Марії і Федора Присяжнюків. У повоєнні роки в Західній Європі вона вийшла заміж за Петра Миколенка (майора УПА «Байду»), який був командиром сотні «Східняки», заступником командира ТВ-26 «Лемко», командиром 2-го Перемиського куреня УПА, а на еміграції – заступником керівника Місії УПА. Пані Віра брала участь разом зі своїм чоловіком майже у всіх його заходах з рамени УПА та УГВР на чужині.

Відомо також, що ще у 1948 році Петро Миколенко (Савченко) Старшинським збором був обраний командиром частин УПА, що рейдували на Захід, був також членом Закордонного Представництва УГВР у 1948–1950 роках. Згодом пан Петро був підвищений ЗП УГВР до ран-

ги майора з датою старшинства від 1 липня 1949 року. Він з родиною емігрував до США у 1950 році. Був активним в УАПЦ, громадському житті, комбатантських організаціях. Петро Миколенко (називав себе саме так, аби не постраждала родина в Україні) став одним із організаторів Об'єднання колишніх вояків УПА в США, обирався кілька разів його Головою. В 1973 році виявив себе з-поміж ініціаторів створення торонтського Видавничого комітету «Літопис УПА», став його засновником, членом та співробітником.

Подружжя Миколенків (Савченків) Віра й Петро виховало двоє дітей – Марусю і Ореста, обоє були активними в житті української громади. В одному зі своїх інтерв'ю пані Віра Миколенко говорила: «Ми боялися, що нам відмовлять у дозволі на виїзд до Америки. Бо коли чоловік проходив співбесіду з представниками американської розвідки, від хвилювання забув своє вигадане ім'я. Це здавалося підозрілим. Але вони добре знали хто він і трактували як офіцера».

Діти командира «Байди», Маруся й Орест, дізналися справжнє ім'я та прізвище батька вже дорослими. «Восени 1947 року тато, – говорила пані Маруся, – опинився в Західній Німеччині. Спершу в таборі для інтернованих вояків у Дегендорфі, потім – у таборі для переміщених осіб у Регенсбурзі. В 1949-му одружився з моєю мамою Вірою Присяжнюк, оселилися в Мюнхені.

Голова проводу Закордонних Частин ОУН Степан Бандера хотів, щоб усі вояки УПА, які прибули на Захід, підпорядковувалися йому. Тато ж ніколи не був членом ОУН. За поглядами він був дуже ліберальним чоловіком, радше соціал-демократом. Тому вважав, що УПА повинна бути позапартійною, бо інакше нема демократії. Дуже скоро вони з Бандерою посварилися.

1950-го тато з мамою подалися до США. Осіли в Детройті, тато вступив до університету Вейн-Стейт. Потім влаштувався інженером в компанію General Motors. Працював там майже 20 років. Запатентував три винаходи з інноваційних способів виробництва автозапчастин.

У нас часто гостювали колишні повстанці. Тато ініціював заснування комбатантської організації в Детройті, очолював Об'єднання колишніх вояків УПА в США. Розробляв великі питальники для вояків УПА, щоб записати їхні спогади. Брав участь у підготовці до друку перших двох частин «Літопису УПА».

▶
Продовження на 8 стор. ▼

СВІТЛОЇ ПАМ'ЯТІ ВІРИ МИКОЛЕНКО (ПРИСЯЖНЮК)

▼ Продовження. Початок на 7 стор.

Допомагав нам із молодшим братом Орестом робити домашні завдання, говорив із нами про політику, історію. Розповідав, як його батьки виступали проти колективізації і їх розкуркулили. Як потім голодували.

Улітку наша сім'я часто відпочивала в українській оселі "Діброва" неподалік Детройта. Тато доглядав за вуликами, грав у шахи. Мама живе в Детройті, але досі проводить тут літо в затишному будиночку.»

Світлої пам'яті пані Віра Миколенко писала, що вона народилась 24 червня 1926 року в селі Корниця, Ляховицького р-ну Шепетівської округи. Тепер то є Хмельницька область, Ізяславський р-н. Батько Федір Присяжнюк був вдівець і мав три доньки, одружився з Марією Гаврилук. Батько і мама тяжко працювали під час НЕП-у, «доробилися», під час колективізації їх... розкуркулили.

«В 1933 р. батько помер на запалення мозку. Мій вуйко Панас Гаврилук забрав мене і маму до себе у село Двірець, бо побачив, що в нашій хаті нічого не було, все комуністи забрали... Коли прийшли німці, мій вуйко, що жив в Ізяславі,

забрав мене до себе, щоб охоронити мене від вивозу до Німеччини, але те не допомогло, бо під час відступу німці забирали людей із Ізяслава до Німеччини. Ми опинились спочатку в Австрії, а як прийшли американці, переїхали до Мюнхену.

З моїм чоловіком я познайомилась влітку 1948 року в Мюнхені, одружились ми в 1949 році. Як мене пізніше запитав УПівець Осип Бігун псевдо "Гордій" (наш спонсор від'їзду до Америки і наш сусід у місті Воррен) як все відбулося, то я відповіла, що я залюбилась в нього... бо все приходили УПісти з Західної України, але не було жодного зі Східної. І як мені сказали, що приїжджає УПіст зі Східної України та ще й великий командир, то я була на "сьомому небі".

Петро був дуже доброю людиною, надзвичайним батьком, наза́мінним чоловіком. Жили ми разом 30 років. Смерть мого чоловіка була страшною, найгірше було під час свят, бо я не могла дочекатись, коли ці свята вже перейдуть. Минуло 18 років, щоб я була нарешті трохи спокійніша після свят.

Як мій чоловік ще жив, я не працювала. Після його смерті я почала працювати учителькою в суботній школі при парафії св. Покрови, опісля була нянею 5 років у Інни і Юрка Ласок, доглядала їхню доню Таню, а тепер час від часу – за їхніми внуками (діти Зіни, доні Інни і Юрка). Вони для мене, як рідні...

Ми зачали переписуватись з батьками чоловіка у 1957 році і в одному листі батько написав: "Сину, я тішусь, що ти – герой". Сина Івана викликали до Москви в НКВД і допитували його за братів. Сказали, що брати були в УПА, і один з братів живий, а коли Іван по дорозі додому відвідав своїх батьків, то сварився з ними, мовляв, чому його брати Микола і Олексій не пішли в червону партизанку.»

Світлої пам'яті пані Віра Миколенко деякий час була вчителькою в Рідній школі імені Лесі Українки. Любила літературу, поезію й оперу, завжди була зацікавлена сучасними подіями на Україні. Колишні її учні, напевно, ще згадують її як мудру вчительку, яка відкривала дітям силу знань та впевнено вела до незнаного світу пізнання солов'їної української

мови та героїчно-трагічної історії нашого народу.

Пані Віра брала участь в діяльності Детройтського Комітету Оборони Українських Політв'язнів. Останнім часом вже довгі роки Віра проводила ціле літо в Українській Оселі «Діброва» коло Брайтону, де всі знали про її довгі походи по «Діброві», під час яких навіть донька Марія за нею ледве встигала йти. Вона була улюбленою адоптованою Бабою родини Ласків. Лишила по собі доньку Марусю, сина Ореста, внука Луку, невістку Ненсі і адоптовану родину Ласків, як також кузинів в Америці і в Україні. Ми пам'ятатимемо її гострий інтелект, її гумор і її тепле серце. Царство Небесне і Вічна їй Пам'ять!

У своїй скорботі українські патріоти з Полтавщини низько схиляють голову та моляться за упокій душі світлої пам'яті Віри Миколенко. Ми засилаємо за океан найщиріші свої співчуття та висловлюємо сум з приводу непоправної втрати дітям, онукові, всім рідним і близьким Покійної. Вічна та світла їй Пам'ять!

Для "ХГ" Олександр Панченко, м. Лохвиця Полтавської області. Текст скорочено

ХГ

ОТЕЦЬ РОБЕРТ К. АНДЕРСОН O.C.S.O. помер 29 вересня 2020 р. Йому було 88 років.

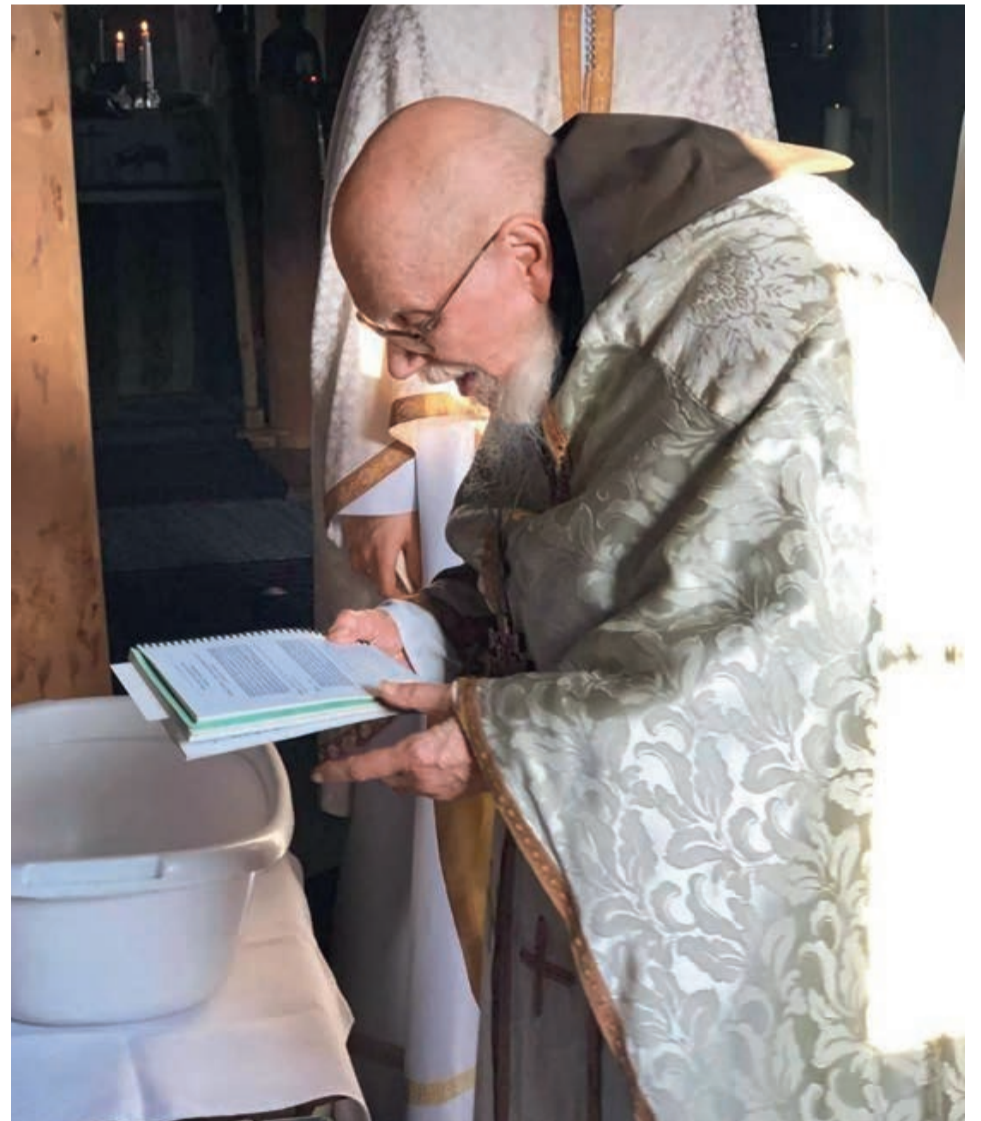
Отець Роберт народився 23 січня 1932 року в Хартфорд, США. Він був висвячений на священника 21 грудня 1955 р. у м. Спенсер, штат Массачусетс, США.

Монах-трапіст Роберт К. Андерсон виїхав у 1967 році до Норвегії, щоб реалізувати свій скит в Телемарку. У 1977 році він орендував застаріле невелике фермерське господарство Nylland, а в 1995 році викупив цю землю. Отець Роберт довгий

час жив на цьому місці са́мітником, але згодом з'явилися брати, які захотіли жити в душі трапістів і згідно з правилом бенедиктинців. Своїми руками вони збудували на цьому місці прекрасну маленьку каплицю, де щосереди та щосуботи звершувалась Божественна Літургія за східним обрядом.

Знав історію української Церкви. Дуже шанував владика А. Шептицького. У 1988 році відвідав Україну. Брав участь у святкуванні 1000-ліття Хрещення Київської Русі. Був у Львові, Івано-Франківську. Запізнався із місцевим духовенством. Розповідав цікаві історії. Мріяв заснувати скит трапістів на Івано-Франківщині, але радянська система стала перешкодою.

Знав, окрім рідної англійської, німецьку, французьку, іспанську, норвезьку. Вітався: «Слава Ісусу Христу!» ще й іншими мовами. Дуже любив наш обряд та духовність. Вічна йому пам'ять! (А.Ф.)

ХРИСТІЯНСЬКИЙ ГОЛОС

CHRISTLICHE STIMME
Ukrainische Kirchenzeitung
Schönbergstrasse 9
D-81679 München

Inhaber, Herausgeber und Verleger: Apostolische Exarchie für katholische Ukrainer in Deutschland und Skandinavien

D-81629 Postfach 86 02 69 Druck: Kolo UA-82100
Drohobytsch Tel. +380 3244 29060

Погляди авторів не завжди відповідають поглядам редакції. Редакція в потрібі скорочує і мовно виправляє надіслані статті.
Газета виходить двічі на місяць.

Chefredakteur: Roman Kryk
Stellvertretender Redakteur: Bohdan Pidlisetsky
Telefon: +49 (0) 89 997 28 38 11
Telefax: +49 (0) 89 997 28 38 4
christl.stimme@t-online.de;
ukrainische-kirche@t-online.de;
www.ukrainische-kirche.de

Річну передплату (Unkostenbeitrag)
46,- Euro переказати на конто: Apostolische Exarchie
LIGA-Bank München
Konto-Nr.: 40 21 03 257
BLZ 750 903 00
IBAN: DE 64 7509 0300 0402 1032 57
BIC: GENODEF1M05